

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

20.161

Σ. 3. 7.

Curry punch 1.

329-14

2-24

1906

Հ. Յ. ԿԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Ծ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

Տ Պ Օ Ր Օ Ն
Հ. Յ. ԿԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ժ Ը Ն Ե Վ,
1906

(Երկրորդ սպառնալից)

329.14

3-24

195 JAN 20 05 FEB 2007

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Ծ

ԻՐԱՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

16295

Տ Պ Ա Ր Ա Ն
Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ե Ր Ն Ե Վ
1906

Կ Ո Վ Կ Ա Ս Ա Յ Ա Յ Խ Ն Գ Ի Ի

Հ. Յ. Գաշնակցութեան Գորգ Ընդհանուր Ժողովը՝ կայացած 1904 թ. սկզբին, ընդունելով մեր կազմակերպութեան ժամանակցութեան անհրաժեշտութիւնը կովկասեան յեղափոխական կուսի մէջ, որոշեց այդ վարել առայժմ ինքնապաշտպանութեան հողի վրայ:

Ներկայ 1905 թ. դեմարտած Հ. Յ. Գ. Խորհուրդը, նկատելով՝

- 1) Որ վերջին Ընդհանուր Ժողովից յետոյ Ռուսաստանի եւ մասնաւորապէս Կովկասի յեղափոխական շարժումները ստացել են անսպասելի լայն ծաւալ,
- 2) Որ բռնապետութիւնը արտաքին քեմաւու եւ յեղափոխական ու ընդդիմադիր շարժերի հարւածների ճակ զգալապէս բուլւացել է,
- 3) Որ համայն Ռուսաստանի հաղափական փոփոխութիւնների սկզբում Կովկասը պէտք է բարձրացնէ իր ձայնը,
- 4) Որ ներկայ պատմական ժողովին՝ Կովկասեան գործունէութեան ծրագիրը մեակելու եւ հաստատելու համար,
- 5) Որ, բացի այդ, կովկասեան գործունէութեան որոշակի ծրագիրը անհրաժեշտ է կուսի ներկայ պայմաններում, համաձայնութեան գալու համար միւս գործող կուսակցութիւնների հետ,

Որոշեց՝

Կովկասեան շարժման հարցում ի նկատման Կուսակցական շարժման անցնել բուն յեղափոխական գործունէութեան, մեակել ծրագիր՝ համաձայն Կովկասեան Ռայոնական ժողովում արտայայտւած ճշմարտութեան, ուղարկել կովկասեան դաւանակցական մարմիններին, ժամանակաւորապէս ղեկավարելու այդ ծրագրով, բողոքելով նրա վերջնական մեակումը եւ հաստատելու առաջիկայ Ընդհանուր Ժողովին:

Հրատարակելով ներկայ նախագիծը, առաջարկում ենք դաշնակցական մարմիններին եւ ընկերներին ուղարկել մեզ իրենց դիտողութիւնները, որպէս զի Ընդհանուր Ժողովը՝ վերջնական վաւերացում տալու համար, ոչնչնայ իր ձեռքի տակ բոլոր տեսակէտների արտայայտութիւնը:

Յունիս, 1905

Հ. Յ. Գ. ԱՐԵՎԻՄՏԵԱՆ ԲԻՒՐՈ

3100 - 2002

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Ծ

Կ Ո Վ Կ Ա Ս Ե Ա Ն Գ Ո Ր Ծ Ո Ւ Ն Ե Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Կովկասեան հայութեան եւ միապետական կառավարութեան միջև սկսւած կռիւը մի բնական, անխուսափելի հետեանք է հայ տարրի առաջադիմութեան եւ այն վայրենի հալածանքների, որ ցարիզը երկար տարիներէց ի վեր մղում է հայ ժողովրդի, իբրև ուրոյն, կուլտուրական մի համայնքի դէմ:

Հալածողական այդ քաղաքականութիւնը ամենացատուն յատկանիշն է այժմեան ռուսական բռնապետութեան. — «ռուսացման» անւան տակ նա ճարակում է կայսրութեան բոլոր Ծայրերը, նաև Կովկասը:

Կովկասեան բազմաթիւ ցեղերի շարքում հայ տարրին յատկացւած է մի բացառիկ վիճակ, — նա ամենից աւելի է ենթակայ գիշատիչ ռեժիմի յարձակումներին. եւ այդ այն պատճառով, որ հայութիւնը՝ տնտեսական եւ ընդհանուր կուլտուրական սպաւրեզում ցոյց տւած իր թռիչքներով ու մրցման ուժով՝ վաղուց ի վեր դիտուում է իբրև առանձնապէս վտանգաւոր տարր ցարիզմի տիրապետութեան համար Կովկասում:

Քսան տարուց ի վեր ռեակցիայի աւերիչ հողմը անզուսպ կատաղութեամբ փչում է մեր դժբախտ երկրի վրայ, հարւածելով ժողովրդի ամենաներական ստացւածքներին, ոչնչացնելով ազգային-հասարակական հիմ-

նարկութիւնները, թունաւորելով մտաւոր ու հոգեկան միտնորոտը, ցամաքացնելով ժողովրդական աշխատանքի բոլոր աղբիւրները:

Եւ հարաւանները մնում էին անպատիժ: Կովկասահայ երիտասարդութիւնը, ղեաղւած թիւրքահայոց գատով՝ հնարաւորութիւն չունէր ունէ ձեռով հակադրելու այդ բացառիկ օրէնքներին:

Հայ եկեղեցական գոյքերի յափշտակումը, իբրև ուժեղ, ցնցող շարժառիթ, եկաւ խախտելու այդ ձեռնպահութիւնը: Ըմբոստութեան ոգին, տասնեակ տարիների ընթացքում խտացած, կենտրոնացած յեղափոխական գիտակից շրջաններում՝ արտայայտեց ժողովրդական զինւած ու անզէն շարժումների ձեռով, 1903 թւի աշնան:

Պեանքը միանգամից փոթորկեց: Յեղափոխական կազմակերպութիւնը այնուհետև ձեռնարկեց լուրջ սիստեմատիկ աշխատանքի: Հայկական շարժումը կովկասի մէջ կարճ ժամանակամիջոցում դարձաւ մի շոշափելի Փակտոր ամբողջ կայսրութեան ազատագրութեան գործում: Նա այսօր ունի իր զոհերն ու հերոսները, ունի իր յուզիչ մարտիրոսագրութիւնը: Նա առաջ է գնում անգիմադրելի կերպով, ստանում է յարատև, քրօնիկական կերպարանք և դառնում է միշտ աւելի ու աւելի յարձակողական: Բռնկելով մի այնպիսի ժամանակ, երբ չկար պատերազմ, երբ Պէլեյի երկաթէ ձեռքով՝ բռնակալութեան մեքենան հասել էր իր վերջին ծայր կատարելագործման, երբ լայնատարած կայսրութեան մէջ գերեզմանական անդորրութիւն էր, մերթ ընդ մերթ ընդհատւած ուսանողական ու բանւորական խաղաղ ցոյցերով կամ տէրօրական մասնակի փորձերով՝ նա այժմ խրախուսւում է ազատագրական այն վիթխարի հոսանքից, որ այսօր բռնել է ամբողջ Ռուսաստանը, ամբողջ Ահաստտանը, Ֆինլանդիան, Կովկասը և որ մօտալուտ յաղթա-

նակի խրոխտ գիտակցութեամբ՝ նախագծում է արգէն վաղւան հոյակապ ռամկավարական շէնքը:

Հայ Յեղափոխական Գաշնակցութիւնը, որ ստանձնել է հայկական շարժման գլխաւոր պատասխանատուութիւնը, մտնում է սերտ յարաբերութեան մէջ Ռուսաստանում ու Կովկասում գործող յեղափոխական սօցիալիստական կազմակերպութիւնների հետ՝ համերաշխութեամբ մղելու ընդհանուր ազատագրական գործը և իր քաղաքական ու սօցիալական դաւանանքի հետ՝ առաջադրում է իր գործունէութեան նախագիծը:

Յեղափոխական կոււի միջոցով՝ նա ձգտում է դաշնակցական (Ֆէդարատիվ) ռամկավարական մի կազմակերպութեան—ամբողջ Անդրկովկասի համար—ամենալայն տեղական ինքնավարութեամբ: Լինելով բացարձակ հակաուկորդ ամէն տեսակ առանձնաշնորհութեան, ազգայնական ամեն տեսակ գերիշխանութեան ու ճնշումների, «Գաշնակցութիւնը» համոզւած է, որ միմիայն այդպիսի ռամկավարական կազմակերպութեան մէջ կովկասեան այլատարր, այլակրօն և այլաբարբառ ժողովուրդները կարող են ապահովւած տեսնել իրենց ուրոյն, ազատ ու անարգել առաջադիմութիւնն ու բարգաւաճումը:

Սակայն այդ քաղաքական պահանջի իրագործումը մեր նպատակի մի մասն է միայն: Մեծ, անգնահատելի վաստակ լինելով հասարակական ընդհանուր առաջադիմութեան տեսակէտից՝ նա չէ կարող, այնուամենայնիւ, սպասել «Գաշնակցութեան» բովանդակ ծրագիրը: Կայտն տեսական անհատական հասարակութեան ուժը, որ քաղաքական ազատ ուժի տակ ևս չպիտի թոյլ տայ աշխատաւոր մարդուն՝ վայելելու իր աշխատանքի բովանդակ արգիւնքը:

Պատմական էվօլյուցիայի եզրակացութիւնն է այդ:

*

Կար ժամանակ, երբ մարդկութեան առաջագէմ տար-
բերը հաւատում էին, որ քաղաքական բռնապետութեան
լուծը խորտակելով՝ կը տիրէր մարդկանց մէջ կատա-
րեալ ազատութիւն, հաւասարութիւն և եղբայրութիւն:
Իրերի ընթացքը դառն հիասթափութիւն բերեց այդ-
պէս մտածողներին:

Քաղաքականապէս ազատւած երկրներում ևս ստրկու-
թեան ուժիմը յարատեւեց, — և տնտեսական անհաւասա-
րութեան ուժն էր դրա պատճառը: Միապետական Փէօ-
զալիզմն ընկաւ, բայց նրա տեղ բարձրացաւ մի այլ դա-
սակարգ. փողատէր դասակարգը — բուրժուազիան:
Կեղեքման մենաշնորհը վայրենի, բիրտ ուժից անցաւ
աւելի քաղաքակիրթ ուժին — կ ա պ ի տ ա լ ի ն:

Եւ առաջ եկան արեւմտեան հասարակութիւնների մէջ
երկու բանակներ — բուրժուազիա և պրօլետարիատ
(գործաւոր դասակարգ) — որոնք, թէև միացած ազգի,
հայրենիքի ընդհանուր շահերով, բայց միեւնոյն ժամա-
նակ տոգորւած էին անտեսական շահերի հակառակու-
թեամբ: Մինը նրանցից՝ տէր արդիւնագործութեան մի-
ջոցների — հողի, դրամի, մեքենաների, միւսը՝ զուրկ սե-
փականութիւնից: Հակամարտութիւնը երկու դասակար-
գերի միջև միշտ աւելի և աւելի բորբոքեց, շնորհիւ
օր աւուր առաջագիմող արդիւնագործութեան:

Գա մի նոր շրջան էր քաղաքակրթութեան պատմու-
թեան մէջ, որ կոչւում է կ ա պ ի տ ա լ ի ս տ ա կ ա ն:
Կապիտալը, դրամագլուխը միշտ աւելի և աւելի աճում է —
մանաւանդ քաղաքային, արդիւնագործական աշխարհում
— համեմատաբար փոքրութիւ արտօնեալների ձեռքում,
որոնք յենւելով իրենց ծագման, նիւթական ուժի և
պետութեան գործօն հովանաւորութեան վրայ՝ ձըգ-
տում են յաւերժացնել իրենց դիրքը, իբրև իշխող ու
կեղեքող դասակարգի:

Կապիտալիստական արդիւնագործութիւնը, մեծ զարկ
տալով քաղաքակրթութեան ընդհանուր առաջագիմու-
թեան, միեւնոյն ժամանակ իր ստեւրային կողմերով —
արդիւնաբերութեան անկանոնութեամբ, պարբերական
ճգնաժամերով, անաշխատութեան մշտական երևոյթով,
բանւորական ուժերի հրէշային շահագործումով և այլն
և այլն — այդ բոլոր բացասական յատկութիւններով
անդրադառնում է աշխատաւոր դասի նիւթական և
ֆիզիքական, մտաւոր ու բարոյական կացութեան վրայ:
Արդիւնագործական կեանքի առաջխաղացութեան հետ
չեչաւում է ամեն տեղ, քաղաքների ու գիւղերի մէջ,
աշխատաւոր դասի քայքայումն ու թշւառութիւնը: Եւ
այդպիսով ստեղծւում է վիճակների մի ցայտուն հա-
կապակեր, մի կողմից մասսային քաղց ու մերկու-
թիւն, միւս կողմից՝ առասպելական հարստութիւններ,
պերճանք ու վայելքներ: Այսպէս է ներկայումս քա-
ղաքակիրթ աշխարհի ընդհանուր պատկերը:

Այդ վիճակը չէր կարող հարստահարւած բանւորա-
կան մասսաների մէջ չ'արտադրել դժգոհութեան փրկա-
րար հոսանքը: Նա ծնունդ առաւ և արդէն իսկ վերջին
դարու երեսնական թւականներից արտայայտեց խոշոր
յուզումներով ու կռիւներով:

Միւսեց մի նոր տեսակի քաղաքացիական շարժում —
սօցիալական շարժում: Նա անդրադարձաւ ժա-
մանակի մտածող գլուխների մէջ: Ապարէզ եկան ազնիւ,
մարդասէր դէմքեր, որոնք փորձեցին դարմանել հասարա-
կական վտանգաւոր կացութիւնը, կոչ անելով — ապար-
դիւն, իհարկէ — հարուստ, ազգեցիկ անհատների մար-
դասիրական զգացումներին: Սօցիալական խնդրի
խաղաղ անպայքար լուծումն էր առաջարկում, — ան-
հնարին բան: Սօցիալիզմը իր ու սօ պ ի տ ա կ ա ն շրջա-
նի մէջն էր:

Այնուհետև մին միւսի ետեւից երեւան եկան տնտեսագէտներ ու սօցիօլոգներ, որոնք լցւած ատելութեամբ դէպի տնտեսական անարդար կարգերը՝ յետ մղեցին խաղաղ ճանապարհը և ջատագովեցին կուրի սկզբունքը, որով միմիայն կարելի էր լուծել կապիտալի ու աշխատանքի դարաւոր հակառակութեան վիթխարի հարցը: Նրանք յարձակեցին հասարակութեան հիմքերի վրայ, դատապարտեցին մասնաւոր սեփականութեան հաստատութիւնը, մահացու հարւած տւին կապիտալիստական տնտեսութեան սիստեմին: Նրանք ցոյց տւին, թէ ինչպէս կապիտալիզմը իր պատմական առաքելութիւնը աջողութեամբ կատարելով՝ այժմ իր կատարեալ սնանկութիւնն է յայտարարում. նա արգելք է լինում քաղաքակրթւած հասարակութիւնների նօրմալ բնականոն առաջադիմութեանը, նա ստրկացնում է ամբողջ դասակարգեր, այլասեռում է ամբողջ սերունդներ՝ նետելով նրանց թշւառութեան անդունդը,

Իւր ահա մի շարք տնտեսագէտների, սօցիօլոգների ու փիլիսոփաների երկարամեայ ուղղակի և անուղղակի աշխատանքը, միացած տնտեսական էվօլյուցիայի օրէնքների հետ՝ առաջ բերին ու կազմակերպեցին այն մեծ շարժումը, որ յայտնի է աշխարհին Սօցիալիզմ անունով: Նա հռչակեց որպէս հակադրութիւն կապիտալիզմի և նրա հետ կապւած բոլոր շարիքների: Նա զարգացաւ անսովոր արագութեամբ, նւաճեց թշւառութեան մէջ իրւած բանւորական ու գիւղացիական մասսաները, թափանցեց երկրագնդի բոլոր անկիւնները, ուր մտել է կապիտալը իր կեղեքումներով ու աւերումներով:

Սօցիալիստական շարժումը իր էութեամբ միջազգային է: Բոլոր երկրների աշխատաւոր տարրերը, իբրև միևնոյն կապիտալիզմի զոհեր, իբրև դառն ճակատագրի եղբայրակիցներ, միանում են, ձեռք ձեռքի տալիս և՛ գիտակ

իրենց բարձր առաքելութեան, վստահ յաղթանակի վրայ՝ դիմում են կազմակերպւած պայքարի ճանապարհով դէպի մի սօցիալական կազմակերպութիւն, ուր չպիտի լինին կեղեքողներ ու կեղեքւողներ, իշխողներ ու հպատակներ, ուր արդիւնաբերութեան միջոցները, դրամադրուել պիտի լինի համայնական, ուր աշխատանքը, քաղաքակրթութիւնը և նիւթական վայելքները հաւասարապէս բաժին պիտի լինին իւրաքանչիւրին:

Այդ ուղղութեամբ է գնում հասարակական էվօլյուցիան արեւմտեան աշխարհում: Տեսնենք, թէ ի՞նչ է ներկայացնում մեր իրականութիւնը:

*

Ինդուստրիալիզմի, խոշոր-արդիւնաբերական հոսանքի ալիքները հասան նաև Անդրկովկասին: Նրանք կամաց-կամաց փոփոխեցին հիւսուրց տնտեսութեան ձևերը, ուր դասակարգային բաժանումներն ու անհասարակութիւնը հազիւ նշմարելի էին, ուր պարսից տիրապետութեան արհաւիր յիշողութիւնները գրեթէ իսպառ մոռացնել էին տալիս մանր-մունր սողուկների—աղանների ու վաշխառուների—կեղեքումները:

Հայ առևտրական տարրը, որ նախնի վիճակում ևս քաղաքակրթութեան տարածողն էր թէ՛ մեր և թէ՛ հարևան երկրների մէջ՝ զգալի զարկ տւեց ամբողջ կովկասեան արդիւնաբերութեան: Խրոյսական ու ռուսական կապիտալիստներն ևս շահագորգուեցին Արվկասի բնական հարստութիւններով և համեմատաբար կարճ միջոցում երկիրը դարձաւ ընդարձակ ու արգասաւոր շահագործման վայր:

Մեքենայական խոշոր ինդուստրիայի ներմուծումը, ինչպէս Խրոյսայում ու Ռուսաստանում, այնպէս և մեզ մօտ ունենում է իր անխուսափելի հետեւները՝ արհեստների անկում և գաղթը դէպի արդիւնաբերական վայրերը:

Որքան աւելի է ծաւալուած արդիւնաբերութիւնը, այնքան աւելի է ընդարձակուած պանդխտութեան հոսանքը, որը առանձնապէս ուժեղանում է ներկայումս շնորհիւ գիւղերի սակաւահողութեան: Այդ վերջինը միշտ աւելի և աւելի շեշտուած է մասնաւորապէս պետական հողերի վրայ ապրող գիւղացիների շրջանում՝ շնորհիւ «ոռոսացման» հովերով տարած կառավարութեան ռէժիմին, որը պահում է ազատ հողերը ոռոս գաղթականների համար և նոյնիսկ յաճախ խլում է տեղացու անշան հողաբաժնից:

Հայ շինականը իր մի թիզ հողով և նահապետական մշակման ձևերով՝ բարձր է տալիս մի կիսաբաղջ, յուսահատ գոյութիւն: Աւելացրէք դրան՝ հարկերի ծանրութիւնը, կալածատէր-աղաների ու վաշխառուների յարաճուն կեղեքումները և այն ժամանակ դիւրին կը լինի ըմբռնել հայ միջին գիւղացու անսխալանձելի տընտեսական վիճակը՝ նրա մշտնջենական մղումը դէպի արդիւնաբերական կենտրոնները, ուր վաստակը համեմատաբար առատ է, թէև աշխատանքը՝ տաժանելի: Այդ նոյն երևոյթը, ընդհանուր առմամբ, տեղի ունի նաև կովկասեան ուրիշ ազգութիւնների մէջ:

Արդիւնաբերութեան առաջխաղացութեան հետ ծընունդ է առնում Անդրկովկասում եւրոպական մտքով փողատէր գասակարգ՝ բուրժուազիտ, որը իւրացնում է կապիտալիստական շահագործման բոլոր ձևերը և որը պիտի աւելի ևս ուժեղանայ վաղւան կարգերի մէջ, երբ կը վերանան միապետութեան կողմից առևտրի ու արդիւնաբերութեան դէմ հանած բազմաթիւ խոչնդոտները:

Ծնունդ է առնում մեծ քաղաքներում և այդ բուրժուազիտի անբաժան ստերը—պրօլետարիատը, որը—թէև, մեծ մասամբ կազմւած լինելով մանր սեփա-

կանատէր գիւղացիներից, կատարելապէս չէ համապատասխանում բառի եւրոպական իմաստին—այնուամենայնիւ իր նիւթական, մտաւոր, կուլտուրական վիճակով շատ աւելի թշւառ է, քան արևմտեան ուէ երկրի պրօլետարիատը: Գրա հետ միասին աշխատաւոր ժողովրդի մեծ զանգւածը մնում է տակաւին գաւառների մէջ, կապւած իր հողին ու խղճուկ տնտեսութեան, ենթակայ այլևայլ հարստահարիչների կամայականութիւններին, նոյնպէս տգէտ, նոյնպէս տանջւած և իրաւագուրդ: Նրա մի զգալի տոկոսը, զրկւած արդէն աշխատանքի անհրաժեշտ սեփական միջոցներից, հարկադրւած է ունևոր դրացիների արամադրութեան տակ դնել իր ու իր ընտանիքի աշխատող ձեռները և իր բաժին կտոր հողը, եթէ նա դեռ մնացել է:

Մեր հայկական կեանքում՝ անտագօնիղը հարստահարող և հարստահարող տարրերի միջև մինջև օրս հրապարակ չէր գալիս զգալի չափերով և չէր էլ կարող գալ ջարդիղը՝ ընդհանուր հայութեան դէմ ուղղած իր արշաւանքով՝ միմիայն համերաշխութեան ոգին է արծարծում հայ ազգաբնակչութեան բոլոր խաւերի մէջ, և զարգացնելով ընդհանուր ազգայնական կապը՝ առժամայէս նսեմացնում է դասակարգայինը:

Սակայն կռիւր սկսւած է արդէն նաև դասակարգային հողի վրայ,—և բնական հակառակութիւնը հայ աշխատաւոր ընդհանրութեան ու շահագործող փոքրամասնութեան միջև՝ հետզհետէ պիտի սաստկանայ, թէ՛ քաղաքներում և թէ՛ գաւառներում, և նա կը հասնի իր լիակատար զարգացման շրջանին, երբ միապետական ռէժիմը տապալելով՝ բուրժուազիտան, խոշոր սեփականատէր տարրը, իր ձեռքը կ'առնէ կառավարութեան ղեկը, և ազատ, անկաշկանդ թուիչք կը հաղորդէ արդիւնաբերութեան ու կապիտալիստական շահագործման:

Տնտեսական անհաւասարութեան այդ ուժի դէմ ևս չ. Յ. Ռաշնակցութիւնը, հաւատարիմ իր աւանդական ոգուն, իբրև էպպէս ժողովրդական կուսակցութիւն, պիտի մաքրուէ բոլոր պատշաճ միջոցներով: Քաղաքական և տնտեսական խնդիրներում՝ նա աշխատաւոր ընդհանրութեան տեսակետի ու շահերի պաշտպան կը կանգնէ և միաժամանակ կը դաստիարակէ նրան սօցիալիստական իդէալների ոգով, կը պատրաստէ նրան քաղաքական և սօցիալական մեծ պայքարի համար:

Գիւղական աշխարհում «Ռաշնակցութիւնը» գիմում է իր պրօպագանդով ազգարնակութեան այն խաւերին, որոնք իրենց տնտեսական դրութեամբ մատչելի են կազմակերպութեան դաւանած գաղափարներին: Առիւ մղելով կալաւածատէրերի և վաշխառուների դէմ՝ նա պիտի կազմակերպէ իր դրօշակի տակ հողազուրկ և սակաւահող գիւղացիներին, պիտի ձգտէ ըստ կարելոյն բարձրացնել նրանց նիւթական ու հոգեկան վիճակը և մերկացնելով մասնաւոր տնտեսութեան բոլոր աննպաստ, բացասական կողմերը, պիտի աշխատէ ժողովրդականացնել համայնական տնտեսութեան ձևերը, պատւաստել գիւղական կեանքին արդիւնաբերող ու սպառող ընկերակցութիւնների արգասաւոր սկզբունքը, որը ճանապարհ է հարթում դէպի ապագայ մեծ համայնական, սօցիալիստական կազմակերպութիւնը:

Կեանքի մեծ շնորհիւ այն կարևոր հանգամանքը, որ հայ տարրերի հետ միասին Անդրկովկասի միւս ժողովուրդներն էլ գտնուում են քաղաքական և տնտեսական համանման պայմաններում և որ հետևաբար, անդրկովկասեան բոլոր աշխատաւորների հիմնական ձգտումները պէտք է մէկ լինեն, չ. Յ. Ռաշնակցութիւնը առաջադրում է հետևեալ պահանջները.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

1) Ռաշնակցական սովորաբար հանրապետութիւն Անդրկովկասի համար, հիմնած ընդհանուր, հաւասար, ուղղակի և գաղտնի ձայնատուութեան վրայ:

2) Կատարեալ հաւասարութիւն բոլոր ազգերի և կրօնական համայնքների, որոնք մտնում են Ռաշնակցութեան մէջ: Անչացումն դասակարգային բոլոր առանձնաշահումների:

3) Անդրկովկասը կազմում է ազատ Ռուսաստանի անբաժան, Ռաշնակից մասը, կապած Ռուսաստանի հետ ընդհանուր պետական ինքնապաշտպանութեան, դրամական սիստէմի ու ընդհանուր քաղաքականութեան խընդիրներում: Նա ուղարկում է վերոյիշեալ սկզբունքներով ընտրած իր ներկայացուցիչները Ռուսաստանի ընդհանուր պարլամենտին:

4) Անդրկովկասը անկախ է իր բոլոր ներքին խնդիրներում՝ վարչական, տնտեսական և լին:

5) Անդրկովկասեան Ռաշնակցութիւնը ունի իր կենտրոնական պարլամենտը Թիֆլիսում: Բնակչութեան իւրաքանչիւր 25,000-ը ընտրում է մէկ պատգամաւոր: Իւրաքանչիւր անդրկովկասցի, որ անցել է 20 տարին, առանց սեռի խտրութեան, իրաւունք ունի ընտրելու:

6) Պատասխանատու մինիստրական մարմինը վարում է, համաձայն պարլամենտի որոշումների, երկրի վարչական, տնտեսական և կուլտուրական բովանդակ քաղաքականութիւնը:

7) Անհատը և բնակարանը անձեռնմխելի են:

8) Բամբուլի, խօսքի, խղճի, գումարումների, բանուրական սինդիկատների և գործադուլների կատարեալ ազատութիւն:

9) Ընդհանուր, պարտադիր և ձրի սկզբնական կրթ-

Թուժիւն մայրենի լեզուով, կատարեալապէս համապատասխան իւրաքանչիւր աղբի կարիքներին և զարգացման: Միջնակարգ դպրոցները—մայրենի լեզուով մնացած գլխաւոր տեղական լեզուները՝ իբրև անհրաժեշտ աւարկաներ: Ռուսերէնը, իբրև ընդհանուր պետական լեզու՝ պարտադիր է:

10) Անդրկովկասեան ռամկավար Գաշնակցութիւնը չէ ճանաչում պետական եկեղեցի: Արօնը անհատական խղճի գործ է:

11) Անդրկովկասը բաժանուում է գաւառների, որոնք վայելում են ամենալայն տեղական ինքնավարութիւն: Գաւառների սահմանները գծագրելիս՝ ի նկատի պիտի առնել ազգաբնակչութեան ցեղագրական և կուլտուրական կազմը (ըստ կարելոյն միաձոյլ համախմբումներ կազմելու համար):

12) Գաւառների մէջ առանձին համայնքերը նոյնպէս վայելում են ինքնավարութիւն՝ զուտ համայնական խնդիրներով: Ազգաբնակչութեան կողմից վերը յեշած սկզբունքով ընտրւած գաւառական խորհուրդը իր օրգաններով վարում է գաւառի ներքին գործերը: Նոյնը՝ համայնքի մէջ:

13) Համայնական և գաւառական բոլոր պաշտօնեաների համար պարտադիր է՝ տեղական երկու գլխաւոր լեզուներն իմանալը, իսկ Անդրկով Գաշնակցութեան ընդհանուր պաշտօնեաների համար՝ երեք գլխաւոր լեզուները:

14) Բոլոր պաշտօնեաները ընտրւում են ժողովրդի կողմից, վերը յիշած ընտրողական սկզբունքով:

15) Գաւառի և Անդր. Գաշնակցութեան բարձրագոյն դատաւորները անկախ են և անփոփոխելի: Նրանց ընտրութեան սկզբունքները որոշում է Անդրկովկասի Սահմանադիր ժողովը: Գաշնակցական ընդհանուր դատարանի մէջ երեք գլխաւոր լեզուները պարտաւորական են:

16) Անդրկովկասի ինքնապաշտպանութեան սիստեմը ժողովրդական միլիցիան է, ընդհանուր զինաւորումը: Ամեն մի առողջ քաղաքացի պարտաւոր է որոշ ժամանակով ծառայել իբրև միլիցիական: Անդրկովկասի միլիցիան ծառայում է Անդրկովկասի սահմաններում: Նա ենթարկւում է Ռուսաստանի ընդհանուր հրամանատարութեանը և գործադրւում է միմիայն այն դէպքում, երբ ընդհանուր պետութեան կամ Անդրկովկասեան Գաշնակցութեան ազատութեանն ու ամբողջութեանը վտանգ է սպառնում:

17) Անդրկովկասեն սահմանադրութիւնը մասամբ կամ ամբողջութեամբ փոփոխելու որոշումը կարող է կայացնել Անդրկովկասի ինքնավար ժողովուրդը, ընդհանուր բազարկութեամբ և ձայների $\frac{2}{3}$ -ի առաւելութեամբ: Սահմանադրութիւնը փոփոխելու առաջարկը կարող են անել և որոշ թիւ քաղաքացիներ:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

- 1) Հողերի աստիճանական համայնացում:
- 2) Վերացում անուղղակի հարկերի: Մտցնել պրօգրէսսիւ տուրք եկամտի ու ժառանգութեան վրայ և բոլորովին ազատել դրանից՝ որոշ չափից պակաս մանր եկամուտները:
- 3) Սահմանել օրէնքով ութժամեայ աշխատանքի օր բանւորների համար:
- 4) Սահմանել նւազագոյն օրավարձ՝ այլևայլ զբաղմունքների համար՝ քաղաքում և գիւղում:
- 5) Պետական ապահովագրութիւն գժբախտ պատահարներից, հիւանդութիւնից, ծերութիւնից և անաշխատութիւնից՝ պետութեան ու գործատերերի հաշւով:
- 6) Ազատութիւն տեղափոխութեան և արհեստների:
- 7) Աշխատանքի բօրսանքը, որոնք պիտի մասնակցեն բանւորական օրէնսդրութեան մշակմանը:

8) Աշխատանքի օրենսդրական հովանաւորութիւն համաձայն գիտական առողջագահութեան պահանջներ:

9) Վերացում գիշերային աշխատանքի, բաց զարժանութիւններից, օրոնց տեխնիկական բնոյթը թոյլ չի տալիս ընդհատումներ: Անպայման վերացնել գիշերային աշխատանքը կանանց և անչափահասների համար:

10) Արգելել երեխաների աշխատանքը մինչև 15 տարեկան հասակը, իսկ 15-ից մինչև 18 տարեկան հասակում սահմանափակել վեց ժամով:

11) Բանւորական վերատեսչութեան ընտրութիւն:

12) Կիրակնօրեայ լիակատար հանգստութիւն:

